

จารึกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม

Wat Suthat's Inscription, Buddhadhamma and Its Social Value

ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

Boorakorn@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารึกวัดสุทัศน์ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์ และ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย วิธีการศึกษาด้วยการคัดจารึกวัดนำมาตรวจสอบแหล่งที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อหาความหมายทางพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม

ผลการศึกษาพบว่า จารึกชุดแรกมีแหล่งที่มาจากคัมภีร์หลายคัมภีร์ตั้งแต่คัมภีร์พระไตรปิฎกลงมา การปรากฏแหล่งที่มาหลายแหล่งนี้อาจเพราะคัมภีร์เหล่านั้นมีเนื้อหาเหมือนกัน คัมภีร์หลักที่ถูกอ้างอิงถึงมีหลายคัมภีร์ทั้งนี้เพราะมากที่สุดคือพระไตรปิฎก เป็นหลัก และคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาตามลำดับ จารึกชุดที่สอง มีเนื้อหามาจากคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลัก และชุดที่สาม แหล่งที่มาจากอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถา

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึก จารึกที่แสดงประวัติอดีตพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพระพุทธเจ้า หลักพุทธธรรมคือ 1) หลักอุตมคติ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์มีสถานเท่าเทียมกันแสดงภาวะเหนือตัวบุคคล อดีตพระพุทธเจ้าแสดงพุทธภาวะของพระพุทธเจ้าที่เป็นนามธรรมไม่ใช่พระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง 2) หลักความเป็นสากล ภาวะความเป็นพระพุทธเจ้ามีความเป็นสากลที่ทุกคนสามารถจะเป็นได้ถ้ามีคุณสมบัติเพียงพอด้วยการบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวด 3) คุณธรรมความเป็นพระพุทธเจ้า จารึกทั้งสามชุด แสดงแรงบันดาลใจและเป้าหมายของผู้สร้างที่ประสงค์จะใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงจักรวาลวิทยา ประกอบด้วยสวรรค์ภูมิ มนุษย์ภูมิ และอบายภูมิ และคุณสมบัติของผู้ที่อยู่ในภูมิทั้งสาม บุคคลที่เป็นอุตมคติในภูมิทั้งสามคือพระปัจเจกพุทธและพระพุทธเจ้านั้น

คำสำคัญ: จารึกวัดสุทัศน์, หลักพุทธธรรม, คุณค่าทางสังคม

ABSTRACT

The objective of this research are 1) to study history and content of Wat Suthat's Inscription 2) to study of Buddhadhamma appearing on it and 3) to analyze it's value influenced Thai society.

The result of study found that many sources of first Wat Suthat's Inscription could be more referred to Tipitaka, exegesis and others respectively. Its more sources because of content of books were same. PacceBuddhas (ปัจเจกพุทธ) in exegesis was referred in second Inscription and lastly exegesis and others were referred in world landscape of inscription.

Buddhist teachings appeared in the inscriptions of the Lord Buddha and the PacceBuddha were 1) Idealism: event through many more of Lord Buddha (in the past and becoming in future) but the Buddhahood or qualification and way to fulfill the Buddha are similarity and , such as high status of family, ordain as a monk, perform meritorious acts, against evil etc. 2) Universal principles: The status of the Lord Buddha is universal, which everyone can be, if possessing sufficient qualities by performing great acts in above 3) property of Buddhahood. Contents of three inscription sectors were separated but one meaning as a whole was 'Buddhist cosmology'. This same as wall painting appeared on Wat Suthat' Uposatha hall, sculpture and architecture in shrine landscape. It's contents were similar to Buddhist world landscape books contents. First and second content were ex-Buddhas and PacceBuddhas who were ideal persons of worlds and third content referred to three worlds; paradise, human being world and evil world.

Key words: Wat Suthat's Inscription, Buddhadhamma, Social Value

บทนำ

จารึกวัดสุทัศน์ฯ เป็นจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเสาพระวิหารได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ปรากฏมา อีกทั้งภาพจิตรกรรมมีความละเอียดชัดเจนในการแสดงเนื้อหาที่มีความหมายอย่างสัมพันธ์ปรากฏเป็นเรื่องเดียว ตามที่ผู้จารึกประสงค์จะให้ความหมายบางประการด้านศาสนา ซึ่งเป็นการสืบทอดจารึกการเขียนงานทางจิตรกรรมจากอดีต อีกทั้งจารึกวัดสุทัศน์มีความพิเศษที่งานจารึกถูกเขียนขึ้นอย่างเป็นระบบ และจากการรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์จำนวนมากโดยตรงสู่กรอบหินชนวนสีเหลี่ยมผืนผ้าเพียง 28 แผ่นอธิบายประวัติพระพุทธเจ้า 28 แผ่นอธิบายประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และ 32 แผ่นอธิบายเรื่องโลกสี่ฐานได้อย่างครบถ้วนเท่าที่เคยมีมา

ดังนั้นงานวิจัยเรื่องที่มาของเนื้อหาและความหมายของจารึกวัดสุทัศน์ จึงวางกรอบงานวิจัยไว้สองระดับที่มีความเกี่ยวข้อง คือ ประการแรกคือ “เนื้อหา” หรือบท (text) ของจารึกที่

รวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์และมีเนื้อความชัดเจนมากที่สุดจารึกหนึ่ง เพราะมีบรรณานุกรมที่ใช้ในการรวบรวมปรากฏอยู่ด้วย จะแสดงจารึกของการเขียนงานจารึก ประการที่สองคือ “ความหมาย” (social context) บริบททางสังคมของจารึกชุดนี้ เช่น แนวความคิดของผู้เขียนในการเรียบเรียง และการเลือกหยิบยกในบางส่วนของคัมภีร์หนึ่งๆ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเขียนจารึกที่เป็นแรงบันดาลใจส่วนบุคคลและคติทางสังคมที่สะท้อนออกมาทางจารึก นอกจากนี้จารึกวัดสุทัศน์ยังสะท้อนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้า การถ่ายทอดพระจริยธรรมเหล่านี้สู่สังคม เป็นการสร้างคุณค่าทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วยเช่นเดียวกับคัมภีร์ทางศาสนา ด้วยสาเหตุทั้งสามประการข้างต้น จึงเป็นที่มาของการวิจัยในครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารึกวัดสุทัศน์
- 2 เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์
- 3 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

- 1 ขอบเขตพื้นที่และข้อมูล พื้นที่ในการศึกษาคือ พระวิหารวัดสุทัศน์
- 2 ขอบเขตเนื้อหา ที่ต้นเส้าพระวิหารขอบเขตเชิงเนื้อหา ชุดที่หนึ่ง จารึกอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีทั้งหมด 28 แผ่น เนื้อความอธิบายเรื่องราวประวัติอดีตพระพุทธเจ้า 27 พระองค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (ภาพจิตรกรรมมีคำอธิบายได้ภาพ ผู้วิจัยคัดคำอธิบายได้ภาพเหล่านี้มา) ชุดที่สอง เป็นจารึกอธิบายภาพจิตรกรรมที่ต้นเส้า ซึ่งปรากฏอยู่ที่ด้านล่างของภาพ ทั้งหมดมี 8 ต้นๆ ละ 4 ด้าน รวม 32 ด้าน จารึกได้ภาพแต่ละแผ่นจะแสดงเนื้อความอย่างสมบูรณ์ ความหมายของเรื่องมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันอย่างอดีตพระพุทธเจ้า และขอบเขตที่ใช้เทียบเคียงกับจารึก คือ พระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์ไม่เกินช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

การรวบรวมข้อมูล

- 1 คัดลอกจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเส้าพระวิหาร คำจารึกนี้เป็นภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีบางส่วนชำรุดชำรุดทางกรรมศิลปากร ได้คัดสำเนาจารึกไว้ ซึ่งคำจารึกชัดเจนและคงทนกว่าจารึกตัวจริง ผู้วิจัยจึงขอคัดสำเนาด้วยฝ่ายอักษรโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ซึ่งขณะนั้นมีอาจารย์เทิ้ม มีเต็มเป็นผู้ดูแลและเป็นผู้เชี่ยวชาญอักษรโบราณของหอสมุดแห่งชาติ

2 รวบรวมคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งแต่พระไตรปิฎกลงมาจนคัมภีร์ถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีจารีตการเขียนคัมภีร์จักรวาลวิทยาแบบแผนเดียวกัน

วิเคราะห์ข้อมูล

1 ตรวจสอบเนื้อหาจารึกกับเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์ข้างต้นและเปรียบเทียบเนื้อหาจารึกกับเนื้อหาในคัมภีร์ เปรียบเทียบเนื้อหาในระหว่างคัมภีร์ที่ปรากฏจารึกของความเหมือนและความแตกต่างกันด้วย

2 อภิปราย วิเคราะห์ที่มาของจารึก ความหมายจารึกในทางพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยเพื่อตอบโจทย์วิจัยทั้ง 3 ข้อ และเสนอแนะต่อไป

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็นสามส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1 **ที่มาของจารึกวัดสุทัศน์** จารึกวัดสุทัศน์ฯ ที่บริเวณฝาผนังแสดงเนื้อหาพระประวัติพระพุทธเจ้าในอดีต 27 พระองค์, บริเวณฝาผนังพระอุโบสถแสดงประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และจารึกที่บริเวณต้นเสาพระวิหารแสดงภูมิโลกสันฐานหมายถึงชมพูทวีป และจารึกทั้งสองบริเวณมีความเกี่ยวข้องกันในความหมายแรก จารึกที่บริเวณฝาผนังแสดงเนืองอดีตพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีในอดีตตอนเทศาณับไม่ถ้วนแต่ที่ครบสมทาน 8 ประการที่เป็นคุณสมบัติพร้อมที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้นั้น อยู่ชาติที่ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า 27 พระองค์ สถานที่เป็นที่รองรับการบำเพ็ญบารมีในอดีตนั้นได้แก่โลกมนุษย์ หรือชมพูทวีป ซึ่งแสดงที่จารึกต้นเสาพระวิหาร ในอีกความหมายหนึ่งการแสดงจารึกต้องการเน้นที่เสาพระวิหารเป็นหลักซึ่งแสดงภูมิโลกสันฐานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์โลกสันฐาน ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา จักกภาพทีปนิ โลกบัญญัติ หรือไตรภูมิ ส่วนที่จารึกที่ฝาผนังเป็นดาดแสดงพุทธคุณในการอารัมภบทขึ้นต้นคำนำก่อนที่จะแสดงเนื้อหาชมพูทวีป การแสดงอดีตพระพุทธเจ้าขึ้นก่อนจึงเป็นเหมือนการขึ้นบทปณามคาถา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของข้อมูลแล้ว จะเห็นความสัมพันธ์ของแหล่งข้อมูลทั้งสองแหล่งว่าสืบเนื่องมาจากเค้าโครงการดำเนินเรื่องอย่างเดียวกัน แล้วพัฒนาการแยกออกจากกันในคัมภีร์รุ่นหลัง ที่พยายามจะให้ครอบคลุมเนื้อหาแคบลง เป็นเรื่องเฉพาะมากขึ้น และรายละเอียดชัดเจนมากขึ้น จึงดูเหมือนมีรายละเอียดของเนื้อหาแยกออกจากกันสิ้นเชิง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญเช่นพระไตรปิฎก แสดงพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้ผ่านการบำเพ็ญพระบารมีมา และได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านี้ว่าพระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในคัมภีร์ชั้นหลังที่ขยายความพระไตรปิฎกคือคัมภีร์อรรถกถาขยายเนื้อหาพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันอย่างชัดเจน อย่างไม่เคยมีมาในพระไตรปิฎก น่าจะมาจากที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระองค์อย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ในพระสูตรต่าง ๆ อย่างกระจัดกระจาย พระอรรถ

กถาจารย์จึงได้รวบรวมประวัติพระพุทธรูปเจ้านั้นให้สมบูรณ์ชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถา ในส่วนอีกคัมภีร์หนึ่งซึ่งอยู่ในสุดตันตปิฎก พระอรรถกถาจารย์ได้เรียบเรียงคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าในพระไตรปิฎกให้อยู่ในหมวดของชาดก ซึ่งแสดงเรื่องราวในอดีตพระพุทธรูปเจ้าครั้งทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ นับไม่ถ้วนด้วยการกำหนด 550 ชาต ในคัมภีร์ชั้นหลังที่อธิบายอรรถกถาขยายความเนื้อหาของประวัติพระพุทธรูปเจ้าด้วยการบำเพ็ญพระบารมีผ่านสำนักพระพุทธรูปเจ้าต่างอย่างปรากฏในอรรถกถาในพระไตรปิฎก แต่ได้ขยายรายละเอียดเพิ่มขึ้นเป็น 27 พระองค์และเพิ่มเนื้อหาเกินกว่า 27 พระองค์ออกไปอีก คัมภีร์เล่มแรกเท่าที่ปรากฏคือโสธตถกัมมทานิทาน และคัมภีร์ดังกล่าวมีความสำคัญต่อคัมภีร์รุ่นหลังที่นำมาเป็นแบบอย่างการเขียนคัมภีร์ตนแต่ได้แบ่งตอนของการบำเพ็ญบารมีแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาที่ปรากฏเช่นเดิม ด้วยการผนวกเนื้อหาจากคัมภีร์เล่มที่เกิดก่อนมาไว้ในคัมภีร์ของตน เช่น พระสัมภารวิปาก ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินมทานิทาน เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยความคิดที่ว่าพระประวัติไม่ว่าจะปรากฏในคัมภีร์ใด ๆ ย่อมปรากฏอย่างเดียวกันเพราะมิใช่การแต่งเรื่อง แต่เป็นการสืบทอดประวัติพระศาสดา ผู้เขียนจึงระมัดระวังด้วยการเขียนอย่างรอบคอบ แต่อย่างไรก็ยังคงมีความคลาดเคลื่อนในการสืบทอดเข้าใจว่ามาจากเทคนิคการเขียน และการแปลภาษาจากภาษาบาลีสู่ภาษาไทย ซึ่งแปลได้หลายสำนวน นอกจากนี้อาจจะเกิดจากพิมพ์จำนวนหลายครั้ง ก็มีส่วนทำให้ทำให้มีความผิดพลาดของศัพท์ทางเทคนิคได้

ในคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถา ได้มีการเรียบเรียงเนื้อหาจากอรรถกถาโดยเน้นเรื่องที่แตกต่างกันออกไป คัมภีร์บางคัมภีร์ได้เขียนงานที่เน้นพุทธประวัติที่แสดงการบำเพ็ญพระบารมีในอดีตชาติ กับการได้รับอิทธิพลจากแนวคิดมหายานที่เน้นพระโพธิสัตว์ แต่มีความแตกต่างกันตรงที่มหายานพระโพธิสัตว์มีความยิ่งใหญ่เกือบเท่าพระพุทธรูปเจ้าเพียงแต่ยังไม่ตรัสรู้ ในเถรวาทแนวความคิดเรื่องการบำเพ็ญพระบารมีปรากฏมีมาตั้งแต่พระไตรปิฎกและได้รับการเน้นย้ำถึงการบำเพ็ญพระบารมีในมหายาน ทำให้ขยายเรื่องพระโพธิสัตว์ให้เด่นออกไป แต่อยู่ภายใต้กรอบของความคิดแบบเถรวาทที่มีคัมภีร์ต่างหากต่างจากคัมภีร์มหายาน การเน้นพระโพธิสัตว์จึงขยายเนื้อหาจากที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาทอยู่แล้วตั้งแต่พระไตรปิฎกเป็นต้นมา

ในอีกสายหนึ่ง คัมภีร์ชั้นหลังได้ขยายคัมภีร์อรรถกถาเฉพาะที่เป็นชาดก ภายใต้กรอบใหม่ ซึ่งไม่ใช่การบำเพ็ญพระโพธิสัตว์ที่จะเข้าสู่กระแสความเป็นพระพุทธรูปเจ้าโดยตรงแต่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้าตรงที่เป็นอดีตชาติที่ไม่อาจจะคำนวณได้ 500 กว่าชาติตามที่ปรากฏในชาดกจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของจำนวนชาติที่ไม่อาจจะคำนวณได้นั้น ความสำคัญของชาดกจึงมีน้อยกว่าพระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์แล้ว ชาดกจึงมีความคลี่คลายและเปิดโอกาสให้ตีความได้มากขึ้น โดยเฉพาะในคัมภีร์ชั้นหลังได้แสดงเนื้อหาของชาดกแยกความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปเจ้าออกจากกัน คัมภีร์เหล่านี้ได้แก่ ไตรภูมิ โลกทิปนี โลกทิปการ โลกสันฐาน จักกาวททิปนี เป็นต้น ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้จะมีรูปแบบการเขียนคล้ายคลึงกัน เพราะสืบทอดจารีตการเขียนและการดึงข้อมูลจากแหล่งเดียวกัน และยังสืบทอดคัมภีร์ที่เกิดก่อนด้วยโดยเฉ

พาเนื้อหาที่ปรากฏ ซึ่งมีบ้างที่พยายามตรวจเนื้อหาของคัมภีร์ที่เกิดก่อนคัมภีร์ที่ตนเขียนเช่นจักกวาทที่ป็น

ในเนื้อหาจารึกจึงพยายามสืบทอดคัมภีร์ทั้งสองสาย โดยที่จารึกที่บริเวณผาผ่นงสืบทอดคัมภีร์ที่เป็นพุทธประวัติ ตั้งแต่สมัยลานนาเป็นต้นมา ซึ่งยึดถือพุทธประวัติอย่างธรรมกาย (แม้ในสมัยลานนาจะปรากฏคัมภีร์ปฐมสมโพธิ แต่เป็นการแยกอธิบายพระพุทธรูปองค์ปัจจุบันแยกออกจากเนื้อหาของอดีตพระพุทธเจ้าในอดีตไว้ต่างหาก ซึ่งมีใตหมายถึงการไม่ให้ความสำคัญของพระอดีตพระพุทธเจ้าอย่างในคัมภีร์อรรถกถาก็แยกพระพุทธรูปองค์ปัจจุบันออกต่างหากเช่นเดียวกัน เพื่อขยายเนื้อหาแต่ละส่วนให้สมบูรณ์) และอีกสายหนึ่งคือคัมภีร์ที่อธิบายภูมิโลกสัณฐาน หรือจักรวาลสัณฐานโดยเน้นลักษณะทางกายภาพของโลกตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาหรือชาดก ส่วนอีกจารึกหนึ่งคือพระปัจเจกพระพุทธเจ้าไม่มีสืบทอดทางคัมภีร์ เพราะไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปโดยตรงเช่นเดียวกับชาดกหรือสาวก พระปัจเจกพระพุทธเจ้าจึงไม่ค่อยมีความสำคัญที่คัมภีร์ต่าง ๆ จะนำมาขยายความนอกจากปรากฏในอรรถกถาที่ปรากฏความหลากหลายของแต่ละพระองค์น้อย และไม่ค่อยมีความสัมพันธ์พระพุทธรูปปัจจุบันเลย การกล่าวถึงพระปัจเจกพระพุทธเจ้าจึงมักแสดงถึงธรรม มากกว่าเป็นบุคคล เช่นเดียวกับจารึกที่พระวิหารที่เกี่ยวข้องกับหลักอุดมคติที่สังคมยึดถือ

เนื้อหาของชาดกและพระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ในแต่ละยุคสมัยนั้น มีความสำคัญกับคติของสังคมในยุคนั้น อย่างพระอดีตชาติของพระพุทธรูปในคัมภีร์พระสัมภารวิบาก มีเนื้อหาเน้นตัวบุคคลที่มีอิทธิพลมากกว่าธรรมประวัติที่สอดคล้องกับโลกทัศน์ของสังคมในยุคนั้น และคตินี้สืบทอดมาในสมัยอยุธยา และโลกทัศน์เช่นนี้มีผลทำให้สังคมอ่อนแอ และเป็นผลทำให้เสียกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามความหลากหลายของคัมภีร์ในสมัยนั้นก็มีปรากฏเช่นกัน เช่น ชินมหานิทานแต่ไม่เป็นที่นิยมมากนัก เพราะมีเนื้อหาแสดงชื่อเรื่องของพระพุทธรูปเป็นธรรมประวัติมากกว่าเป็นเรื่องราวของนิทาน

ความแตกต่างของคัมภีร์พุทธประวัติและโลกสัณฐานปรากฏในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คัมภีร์ที่เรียบเรียงในสมัยนี้โดยตรง (มิใช่งานแปล หรือชำระใหม่) ได้แก่ไตรภูมิโลกวิจิตรยถกถา และจารึกวัดสุทัศน์มีเนื้อหาเปลี่ยนแปลงจากคัมภีร์สายเดียวกันก่อนหน้านี้

สายพุทธประวัติได้แก่มคัมภีร์จารึกที่ผาผ่นง มีความเปลี่ยนแปลงจากเนื้อหาจากสมัยอยุธยาระดับหนึ่ง จะเห็นได้จากที่มีการหยิบยกเฉพาะเนื้อหาของพระพุทธรูปที่สำคัญ 27 พระองค์ที่มีการรองรับจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา. (แม้ 3 พระองค์แรกจะไม่มีรายละเอียดก็ตาม) อีกสายหนึ่งก็คือความรู้ทางกายภาพของโลก ก่อนหน้านั้นเสนอลักษณะกายภาพของโลกจากเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกในข้อมูลอีกชุดหนึ่ง เช่น จักกวาทที่ป็น ไตรภูมิพระร่วง จารึกที่ต้นเสาเสนอลักษณะกายภาพของโลกจากชาดกอีกชุดหนึ่ง ที่เลือกเนื้อหาที่เน้นโลกมนุษย์มากขึ้น แม้เนื้อหาของโลกอื่นจะปรากฏก็เพียงเสริมความหมายของโลกมนุษย์เชื่อมสัมพันธ์กับโลกอื่นโน้มนำความเป็นไปของสังสารวัฏ

เท่านั้น นรกราฎเพียงครั้งเดียว เปรตปรากฏสองครั้ง สวรรค์ปรากฏจำนวนหนึ่งแต่ไม่มาก จารึก
วัดสุทัศน์แม้จะพยายามแสดงเนื้อหาบอกเรื่องราวของการสืบทอดมาจากกระแสจารีตเดิมและ
แนวความคิดร่วมสมัยในขณะนั้น ถึงแม้จารึกวัดสุทัศน์จะสืบทอดจารีตรูปแบบ โครงสร้างในอดีตแต่ก็มี
ความคลี่คลายของเนื้อหาซึ่งเป็นการแสดงโลกทัศน์ใหม่ในการตีความคัมภีร์ในอดีตได้อย่างดี

2 หลักธรรมที่ปรากฏในจารึก

1) หลักธรรมที่สะท้อนในจารึกอดีตพุทธก็คือคุณลักษณะความเป็นพระพุทธเจ้า

(1) **หลักอุดมคติ** การให้ความสำคัญแก่อดีตพุทธแสดงถึงการแสดงหลักอุดมคตินามธรรม
เหนือตัวบุคคล การแสดงพระพุทธเจ้าในอดีตซึ่งแต่ละพระองค์มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกันแสดงพุทธ
ภาวะของพระความเป็นสากลของพระพุทธเจ้าที่ไม่เน้นพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง การยึดถือหลักอุดมคติ
จะยึดนอกเหนือตัวบุคคลและการยึดถือนั้นก็ไม่มีเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น การยึดถือพระสงฆ์
ว่าเป็นตัวแทนของพระอริยสงฆ์และเป็นหลักชัยสู่ความเป็นอรหันต์ ส่วนพระสงฆ์ตามความจริงเป็นตัว
บุคคลจะเป็นอย่างไรนั้น จะเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์หรือไม่จะไม่กระทบต่อการยึดถือภาวะความ
เป็นสงฆ์ในหลักอุดมคตินั้น

หลักอุดมคติสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนร่วมสมัยที่เป้าหมายของการดำเนินชีวิตคือโลกหน้าซึ่ง
เป็นโลกอุดมคติ การที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกหน้าได้ด้วยการกระทำดีในโลกปัจจุบันตามหลัก
พระพุทธศาสนา การยึดถือโลกในอุดมคติทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมมีความขัดแย้งน้อยลง
หลักการยึดถืออุดมคติอาจจะตีความได้อีกว่าการจารึกอดีตพุทธในสมัยตอนต้นรัตนโกสินทร์ของ
ราชวงศ์จักรี สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสืบเชื้อสายมาจากสามัญชน มิใช่มาจากการสืบสกุล
จากกษัตริย์แบบสายเลือด การสร้างสัญลักษณ์อันแสดงความเป็นเทพแบบท้าวสักกะจึงมีความจำเป็น
อย่างยิ่งด้วย สัญลักษณ์เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาได้แก่ พระราชาธิเบศการอุปถัมภ์
พระพุทธศาสนาดังข้อความที่ทรงขึ้นเสวยราชย์ใหม่ว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา จะ
ป้องกันขอบขันฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี” พระองค์ทรงอุปถัมภ์สังคายนพระพุทธศาสนา
สร้างศาสนสถาน เป็นต้น พระราชาธิเบศการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบเดียวกันกับ
สมเด็จพระเจ้าตากสินและกษัตริย์ในสมัยอยุธยาได้ทรงปฏิบัติเป็นธรรมเนียมสืบต่อกันมาโดยเฉพาะ
พระมหากษัตริย์ที่มีได้มีเชื้อราชวงศ์จะให้คำสำคัญกับการสร้างสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็น
พิเศษ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสัญลักษณ์ที่เน้นโลกเทวดาอย่างมาก ทั้งการสร้างเมือง
“กรุงเทพมหานคร” การสร้างแบบจำลองจักรวาลวิทยาที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม การใช้
ปฏิมากรรม จิตรกรรมที่วัดสุทัศน์เทพวรารามแล้วให้ความหมายโลกอุดมคติ เน้นสถานภาพและจริย
วัตรของผู้นำรัฐ จารึกอดีตพุทธก็อยู่ในความหมายเดียวกัน

(2) **ความเป็นสากล** พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนามีมากกว่าหนึ่งพระองค์ใน
ช่วงเวลาที่แตกต่างกัน คติทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าไม่มีจำกัด ไม่ได้ผูกขาดสำหรับบุคคลใด

บุคคลหนึ่ง ทุกคนสามารถที่จะปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าและบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้ถ้าบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดตามหลักคุณสมบัติความเป็นพระพุทธเจ้า ความเป็นพระพุทธเจ้าเปิดให้แก่ทุกคนถ้ามีคุณสมบัติสมบูรณ์ก็จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ คุณสมบัติสำคัญคือปรารถนาอย่างแน่วแน่ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า กล่าววาทะที่จะเป็นพระพุทธเจ้า บำเพ็ญเพียรอย่างอุกฤษฏประกอบด้วยหลักธรรมทุกอย่างได้อย่างยิ่งยวดในระยะเวลาที่ยาวนานหลายอสงไขย หลายกัป ซึ่งไม่สามารถคำนวณเป็นตัวเองได้แต่ระยะเวลามีการเปรียบเทียบ ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ก่อนหน้าว่าผู้บำเพ็ญบารมีจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลภายหน้า การแสดงอดีตพระพุทธเจ้าจึงหมายถึงการแสดงคุณสมบัติความเป็นพระพุทธเจ้ามากกว่าบุคคล คุณสมบัติและหลักการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความเป็นพระพุทธเจ้านั้นซึ่งมีเป็นหลักเดียวกันที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะดำเนินตาม หลักปฏิบัตินั้นจึงมีความเป็นสากลและเป็นสัจธรรมดำรงอยู่นอกเหนือความเป็นบุคคล

(3) คุณธรรมความเป็นพระพุทธเจ้า จารึกเขียนถึงอดีตพระพุทธเจ้า ซึ่งการจารึกอดีตพระพุทธเจ้ามาพร้อมกับคุณธรรมของความเป็นพระพุทธเจ้า กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธเจ้ากับหลักธรรมทั้งมวลเป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อบุคคลตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วพระพุทธเจ้าจะปรากฏทั้งความเป็นตัวบุคคลและปรากฏเป็นหลักธรรม เพราะหลักธรรมกับพระพุทธเจ้าจะหลอมเป็นสิ่งเดียวกัน หลักธรรมที่พระองค์ตรัสสอน พระจริยวัตรจะสะท้อนหลักธรรมหลักนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน หลักธรรมที่ปรากฏชัดที่สุดที่แสดงผ่านพระจริยวัตรก่อนเป็นพระพุทธเจ้า

สรุปก็คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลส เพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ทรงถึงพร้อมด้วยวิชา คือ ความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ เป็นผู้เสด็จไปแล้วด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีความจำเริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์” (ขุ.ชา 25/1/132)

2) หลักธรรมที่ปรากฏในโลกสันฐาน ชัดเจนที่สุดได้แก่ หลักกรรมโลกสันฐานเป็นเนื้อหาของจารึกชุดที่ 3 เหมือนกับเนื้อหาในคัมภีร์จักรวาลวิทยาบทที่ 3 โดยทั่วไปเนื้อหาจักรวาลประกอบด้วยหลายส่วนหลัก ได้แก่ โลกสันฐาน ภูมิที่อยู่ของผู้อาศัยในโลกและคุณสมบัติของผู้ที่อยู่ในภูมินั้น คัมภีร์โลกศาสตร์ทั่วไป เช่น จักกวาฬปิณี โลกปิทีภกสาร เป็นต้น จะแยกบทโลกสันฐานและภูมิที่อยู่ของผู้อาศัยออกจากกัน แต่อาจจะเนื่องด้วยข้อจำกัดของพื้นที่จารึกในพระวิหารหลวงจะแสดงโลกสันฐาน ภูมิและผู้อยู่ในภูมิทั้ง 3 ไว้แห่งเดียวกัน หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกโลกสันฐานจึงแตกต่างกับหลักธรรมที่ปรากฏในจารึกอดีตพุทธและจารึกพระปัจเจกพุทธ จารึกดังกล่าวแสดงหลักกรรมโลกุตระหรือหลักธรรมสำหรับผู้ที่จะเข้าไปสู่ความหลุดพ้น ซึ่งเป็นการหลุดพ้นปัจเจกเฉพาะตน

ส่วนโลกสันฐานแสดงภูมิทั้ง 3 และผู้อาศัยอยู่ในภูมิทั้ง 3 แสดงหลักธรรมที่เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อไปสู่ภูมิทั้งสาม คือ เทวดา มนุษย์และอบายภูมิ ในจารึกจะแสดงเนื้อหาอบายภูมิ ได้แก่ นรก

เปรตและอสุรกาย เพราะฉะนั้นหลักธรรมที่จาริกจะสื่อถึงโดยตรงก็คือ หลักกรรม หรือหลักแห่งการกระทำ ตัวอย่างเรื่องกรรมกรเป็นเปรต เนื้อหาในจารึกแผ่นที่ 13 ว่า “เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ มีนิคมแห่งหนึ่งบุรุษผู้หนึ่งชื่อมิตวินทุลามารดาจะโดยสารพานิชไปค้าสำเภา มานดาห้ามมิตวินทุก็เอาเท้าประหารมานดาล้มลง แล้วก็มาลงสำเภาแล่นไปในมหาสมุทรต้องพายุใหญ่ถึง 7 วันนายสำเภาให้พานิชในลำเรือจับฉลาก มิตวินทุจับต้องฉลากกาลกีนีถึง 3 ครั้งพานิชทั้งปวงก็จับมิตวินทุใส่แพลอยเลี้ยกลางมหาสมุทร มิตวินทุขึ้นเกาะหนึ่งได้เที่ยวไปในเกาะได้นางเวมานิกเปรตในวิมานแก้ววิมานเงินวิมานทอง เปนภรรยา 32 นางแล้วไปพบเปรตอันกัจจกรพัฒน์อยู่บนคีระ มิตวินทุเห็นจัจจกรดุจดอกบัวก็ขอจัจจกรแก่เปรตนั้นมาผัดอยู่บนคีระแห่งตนเสวยเวทนาอยู่ ปลายเสวยอดเขาวินันต” สรุปรกรรมที่เกิดเป็นเปรตมาจากการทำร้ายมารดาที่ห้ามบุตรออกเรือไปค้าขายกับเพื่อนบ้าน เป็นต้น

3. ความหมายและคุณค่าต่อสังคมไทย

การหยิบยกของเนื้อหาจารึกนั้นปรากฏว่ามาจากที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งการนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลแตกต่างกันนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเหตุใดชาดกบางเรื่องจึงหยิบยกมาจากอรรถกถาและบางเรื่องมาจากคัมภีร์หลังในหลายๆ เล่ม ในคัมภีร์ชั้นหลังเหล่านี้ อย่างเช่น โลกที่ปกสาร ก็มีเนื้อหาคล้ายๆ จะสมบูรณ์ น่าจะหยิบมาจากคัมภีร์หนึ่งก็พอเพียง การเลือกหยิบยกในหลายๆ คัมภีร์ดังกล่าว แสดงถึงผู้จารึกมีการรอบและวัตถุและกรอบนั้น และข้อมูลนั้นมีการคลี่คลายระดับหนึ่ง บางเนื้อหาของจารึกที่พระองค์ที่ต้องการเน้นย้ำพอที่จะตีความกับปรากฏการณ์ทางสังคมความคิดของผู้จารึกได้ระดับหนึ่ง ตัวอย่างจารึกที่พระองค์ทรงเน้น และให้รายละเอียดค่อนข้างมากจนมีลักษณะเนื้อหาที่โดดเด่นเป็นพิเศษ เนื้อหาที่จารึกมีรายละเอียดเท่ากับเนื้อหาที่ปรากฏกับคัมภีร์ บางเนื้อหาของจารึกมีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์ชั้นต้น (อรรถกถา) เช่น เรื่องเทวาสุรสงคราม เรื่องชมพูทวีป เรื่องช้างไอรารวรรณ ช้างสีลวนาค ช้างฉัตถันต์ ทวีปทั้ง 4 แม่น้ำทั้ง 5 ภูเขาหิมพานต์ และการค้าขายทางสำเภา, การที่ผู้จารึกจำลองพระวิหารสื่อสัญลักษณ์ของชมพูทวีปอันเป็น จากความหมายแสดงสัญลักษณ์ดังกล่าวในสิ่งยืนยันว่าตัวพระวิหารและจารึกน่าจะมีความหมายทางสังคมอันมีผลต่อโลกทัศน์ต่อระบบการจัดการ การปกครองด้วยอีกระดับหนึ่ง จากภาพจิตรกรรมแม้จะยึดถือจารีตเดิมในการเขียนงานตามข้อมูลเดิมแต่ก็มีอิสระในการเลือกระดับหนึ่ง โดยที่ตัวสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมแสดงถึงความหมายทางศาสนาแล้วยังมีความหมายของสังคม ถ้ายทอดจากประสบการณ์และโลกทัศน์การปกครองสู่งานจารึก ภาพจิตรกรรมทวีปทั้ง 4 ลักษณะหน้าตาของผู้คนเน้นผู้เขียนได้ใส่ประสบการณ์หน้าตาต่างชาดลงไปด้วย เรือสำเภามีใบกังรับลมที่กว้างรูปร่างตามความเป็นจริงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่างจากรูปร่างของเรือที่ปรากฏในภาพเขียนที่สมุทโฆษสมัยธนบุรี ซึ่งมีใบเล็กคล้ายรูปม้วนความหมายขอเรือสำเภาในศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนานั้นหมายถึงการข้ามพ้นวิภวสงสารสำเภาจึงหมายถึงหลักธรรม ในจารึกนี้สำเภาที่แสดงด้วยเรื่องของชาดกที่เน้นย้ำบ่อยครั้ง มีความหมายถึงการเดินทางค้าขายทางสำเภาของพระมหากษัตริย์และขุนนางในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ซึ่ง

กำลังขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าขาย โดยเฉพาะการติดต่อกับจีน ซึ่งส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างมาก ทวีปทั้งสี่ในคัมภีร์มิได้หมายถึงคัมภีร์ตามที่ปรากฏเป็นจริง แต่พัฒนาการ การคลี่คลายของชาดกเรื่องราวเหล่าพยายามจะให้เป็นจริงมากขึ้นโดยใส่เนื้อหาประสบการณ์ร่วมสมัยเพิ่มเติมเข้าไป งานเขียนภาพจิตรกรรมที่ดูเหมือนจะพยายามให้สื่อความหมายของความเป็นจริงของโลกประสบการณ์เชิงประจักษ์ แม่น้ำทั้ง 5 ยังหมายถึงแม่น้ำต่างๆ ที่แวดล้อมกรุงเทพ ฯ หรือแวดล้อมศูนย์วัดสุทัศน์ ถึงผู้เขียนจารึกจะมีได้สื่อโดยตรงแต่สภาพแวดล้อมมีความหมายสัมพันธ์อาจจะสื่อความหมายเช่นนั้น โดยเฉพาะพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระอัจฉริยภาพทางด้านศาสนาอย่างมากจากพระราชปณิธานของพระองค์เรื่องพระโพธิสัตว์และชาดก ซึ่งแสดงว่าการสร้างวัดสุทัศน์และจารึกมิได้มีความหมายตามที่จารึกแสดงโดยตรง เพราะองค์พระปรีชาสามารถจารึกต้องมีความหมายรหัสนัยภาษาอย่างแน่นอน แม้จะปรากฏความหมายที่จะแสดงเพียงน้อยนิดย่อมมีความหมายมาก เพราะกรุงเทพมหานครแวดล้อมด้วยแม่น้ำคือแม่น้ำเจ้าพระยาแม้จะมีสายเดียวแต่ไหลมาจากแม่น้ำเหล่าอื่นด้วย นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่สองได้มีการขุดคลองกันมากขึ้น วัตถุประสงค์เพื่อเป็นเขตเมือง และสร้างกำแพงพระนครขึ้น รอบวัดเทพธิดาและวัดสุทัศน์ และมีการขุดคลองเพื่อการคมนาคมขนส่งและการเกษตร นอกจากนี้ได้มีการสร้างป้อมขึ้น 14 แห่ง เช่นป้อมพระเมรุ อยู่มุมกำแพงด้านตะวันตกข้างเหนือได้ปรากฏคลอง บางลำพูบน ป้อมยุคนธร อยู่บริเวณบนกำแพงด้านเหนือของวัดบวรนิเวศ ป้อมอิศนธร ระหว่างป้อมพระสุเมรุ กับป้อมพระอาทิตย์ ฯลฯ ป้อมเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนภูเขาซึ่งเป็นกำแพงจักรวาลหรือเมืองช้างที่ปรากฏในคัมภีร์จารึกจะแสดงสัตว์ที่เป็นมงคลประดับबारมีพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไทยในทุกสมัยรับเอาคติจารัตดังกล่าวด้วยการหาช้างมาเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงมีช้างคู่พระบารมีจำนวนมาก เช่น ช้างไกรสรซึ่งได้มาจากนครราชสีมา ชื่อของช้างมีความหมายถึงช้างของท้าวสักกะตามที่ปรากฏในชาดก ช้างต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังใช้เป็นพาหนะในการทำสงครามกับพม่า ซึ่งเปรียบเสมือนการรบกับอสูร ในทวารวดีสงครามในชาดกและเนื้อหาเชิงเปรียบเทียบนี้ ราวเกียรติที่เป็นวรรณคดีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้ขยายเนื้อหาให้รายละเอียดขึ้นก็มีความหมายเช่นเดียวกับชาดกทวารวดีสงครามด้วยเช่นกัน

เนื้อหาของชาดกมีอิทธิพลฝังรากลึกอยู่ในสังคม ในระเบียบวิธีคิดและการกระทำจะเห็นได้จากส่วนหนึ่งของงานกิจกรรมทางสังคม ผู้นำ นำมาประยุกต์ใช้ได้ระดับหนึ่ง ถึงแม้จะไม่มีคุณสมบัติขององค์ประกอบทุกส่วนของชาดกที่จะถูกสร้างให้เป็นจริง การสร้างเมืองของพระมหากษัตริย์ในยุคต้นก็มีความหมายสื่อที่พยายามจะสร้างเมืองให้อยู่ในอุดมคติระดับหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์ของเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด เพราะข้อมูลที่ยึดถือและสืบทอดกันมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นข้อจำกัดในการแสดงงานจิตรกรรมให้ได้ตามชอบใจ เพื่อให้ปรากฏสื่อถึงงานด้านกิจกรรมของบ้านเมืองให้ตรงกับกรหิยาของข้อมูลให้สื่อถึงกันทุกชาดก แต่ความเป็นอิสระปรากฏ

อยู่ที่การขยายและการเน้นบางชาดกที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้หยิบยกแม้จะไม่ใช่ความจริงก็ตาม ความคุ้นเคยระหว่างประสบการณ์จริงผลโดยตรงที่จะเป็นตัวเลือกข้อมูล เช่นประสบการณ์ของผู้จารึกคุ้นเคยกับการเดินเรือเมื่อจะเลือกข้อมูลในคัมภีร์ต่าง ๆ ชาดกที่เกี่ยวกับการเดินเรือจึงมักจะมีส่วนกระตุ้นประสบการณ์ของผู้จารึกและทำให้เกิดความประทับใจในชาดกเรื่องนี้มากกว่าชาดกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การประสบการณ์นี้ยังหมายถึงการมีประสบการณ์ทางความเคยชินในการอ่านคัมภีร์จำนวนมากจนเกิดความคุ้นเคย หรือประสบการณ์ในชีวิตจริง ทั้งสองกรณีจึงมีผลต่อการเลือกหยิบยกอย่างมาก เมื่อผู้จารึกพิจารณางานชาดกที่หลากหลาย ความเคยชินในงานที่คุ้นเคยทำให้เกิดความประทับใจในชาดกบางเรื่องมากกว่าอีกชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ความอิสระอีกประการหนึ่งของการเขียนงานจารึกก็คือการขยายภาพด้วยการวาดให้งานซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในมโนภาพสู่งานเขียนตามประสบการณ์ เช่นภาพของเรือ มนุษย์ในทวีปต่าง ๆ เป็นต้น

References

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538). **พระไตรปิฎกและอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). **สัญลักษณ์งานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระรัตนปัญญาเถระ เรียบเรียง., รตท.แสง มนวิฑูร แปล. (2530). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- พระสิริมังคลาจารย์ เรียบเรียง. (2523). **จกกวาทิปปินี**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- พระสัทธรรมโฆษเถระ (รจนา), นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง (แปล). (2528) **โลกบัญญัติ**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- พญาลิไท เรียบเรียง. (2520). **ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ.
- พระสังฆราชเมธีกร เรียบเรียง. (2529). **โลกที่ปसार**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). (2535). **ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- สีปพงษ์ ธรรมชาติ. (2542). **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- กรมศิลปากร. (2515). **ศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย 1**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ไม่ปรากฏผู้แต่ง. (2471). **สัมภารวิปาก**. กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี.
- จุฬพทุทโส. (2526). **โสตัตถกัมมทานิทาน**. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกเมรุ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จันทสิริมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และกรรมการมหาเถรสมาคม ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 ธันวาคม 2526.